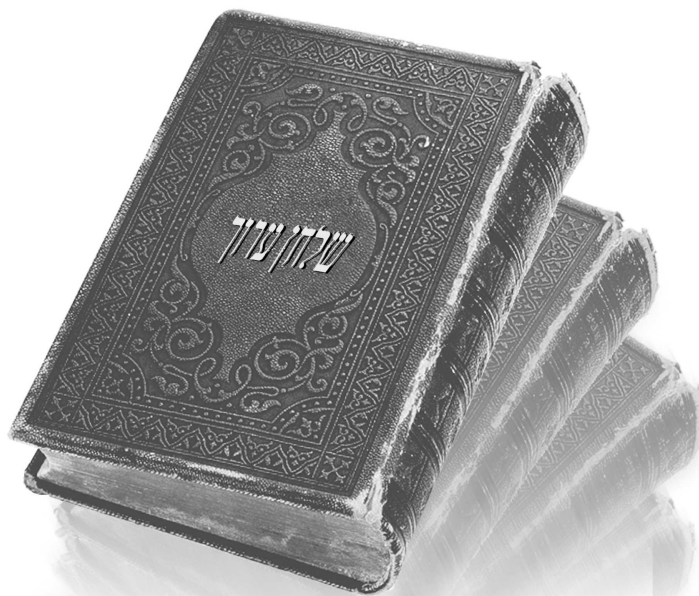

קנין הלכה

2

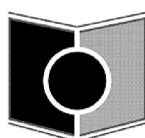
מראי מקומות

מס' 6

חודש אייר תשע"ח

יו"ד הלכות רבית

סימן קסח, סעיפים א-ח, וסימנים קע, קעא.

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן קסח-קסט

סעיף א

מקור הדינים שבסעיפים א-ו הוא בברייתא דף עא: ועיי"ש דמייירי הברייתא בשני מקרים חלוקים: הרישא איירי בנכרי שהלואה לישראל ברבית, וכאשר בא הישראל לפרוע את חובו מצאו ישראל אחר וביקש ללוות ממנו את המעות, והעלה הישראל האחר לישראל הראשון את הרבית המתרבה עליו בתקופה של ההלואה ביניהם. [סעיפים א-ג עוסקים בציוור זה].

ונתבאר בגמ' שיש איסור בהלואה זו, דכיון שהראשון עדיין לא פרע את החוב לנכרי, נמצא שהמעות שיעד לפירעון החוב עדיין שלו וברשותו לכל דבר, ונמצא שהוא מלווה את מעותיו ברבית קצוצה לישראל השני.¹ ואף באופן שאין הישראל השני מעלה את המעות לישראל אלא נותנם לידי הנכרי, מ"מ יש בזה איסור, כמבואר בשו"ע, ומקורו בתוס' [דף עא: ד"ה ומצאו].

ונתבארו בתוס' שני טעמים לאיסור זה:

א [כיון שהישראל הראשון חייב את המעות [הקרן והרבית] לנכרי, נמצא שהישראל השני פורע את חובו של הראשון, וה"ז כמלווה לחבירו מאה דינר ע"מ שיפרע חוב של מאה ועשרים שהמלווה חייב לאחר, דהוי רבית גמורה.²

ב [טעם נוסף כתבו תוס' דכיון שהישראל הראשון ציווה שהמעות ינתנו לגוי, חשבינן את נתינת המעות לגוי כנתינה לישראל שציווה, וכדמצינו בגמ' [קידושין דף ו:]: דאשה שאמרה תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב, דחשבינן ליה כאילו היא עצמה קיבלה לידיה את המעות, ומטעם זה כתב בשו"ע [לעיל סי' קס"ד] דהמלווה מאה לחבירו, ע"מ שיתן מאה ועשרים להקדש ה"ז רבית קצוצה.³ וזהו הדין שכתב השו"ע בהמשך סעיף זה דאפילו אם הישראל הראשון לווה מהנכרי בלי רבית ה"ז אסור, והוא מהטעם השני דנתינתו לגוי נחשבת כנתינה לישראל מדין ערב.

ומה שכתב השו"ע דאפילו כתב הישראל השני שטר בשמו לנכרי וגם נתן לו משכונות ה"ז אסור, מקורו בתשובת הרא"ש [כלל קח סעיף יג, הובאה בב"י], וטעם האיסור משום דכל זמן שהנכרי לא פטר את הישראל הראשון נמצא שהישראל הראשון הוא המלווה לשני, והפירעון לנכרי כפירעון לראשון משני הטעמים הנ"ל.

בדברי הרמ"א דמוציאין מהראשון את סך הרבית שנתן השני לנכרי

כתב הרמ"א דבציוור הנ"ל שהישראל השני נתן את הרבית לנכרי וחשבינן לה כרבית קצוצה היוצאה בדיונים, מוציאין את המעות מהישראל הראשון אף שלא קיבלן כלל לידיו. גם דין זה מקורו בתשובת הרא"ש [כלל קח סי"ג הנ"ל], והטעם הוא דכיון שאנו

ביאורים והערות

1. ואף שהישראל הראשון אינו מרויח כלל מרבית זו, דאינו נוטל מהשני רק כסכום הרבית שהוא צריך לשלם לנכרי, מ"מ הוי רבית גמורה. ולהלן [סימן קע ס"א] יבואר בע"ה למה אין דנים את הרבית הזו כהוצאות שיש לישראל הראשון מחמת ההלואה הזו, [דנימא שאין המעות שמוסיף השני לראשון על הקרן של ההלואה מוגדרת כרבית, אלא כתשלום ההוצאות שיש לראשון מחמת ההלואה], דזה אינו, אלא דינינן ליה כרבית קצוצה.

2. ומבואר מתוס' שיש איסור רבית גם כשאין הלואה נותן לו מעות רק פורע את חובו.

3. איסור זה הוא גם כשאין הישראל הראשון חייב מעות לגוי אלא עצם הנתינה לגוי נחשבת כנתינה לישראל שציווה על כך. וכתב המל"מ [פ"ה מלווה סוף הי"ד ד"ה ואם] דאיסור זה הוא רק כאשר הישראל הראשון ציווה ליתן לנכרי, אבל אם הישראל השני בא וביקש את ההלואה והציע שהוא עצמו יתן את המעות לנכרי, בזה לא נאמר דין ערב, דאין לנו הוכחה שיש לישראל הראשון נ"חוחתא מזה שהנכרי מקבל מעות, דנימא דה"ז כאילו קיבלן הוא בעצמו.

קנין הלכה

מראי מקומות

דנים את המעות שניתנו לנכרי כאילו ניתנו לישראל הראשון [משני הטעמים הנ"ל] לכן מוציאים ממנו את הרבית.⁴

נכרי שאמר לישראל הראשון תן המעות לשני והפטר

כתב השו"ע שגם באופן שהנכרי אמר לישראל הראשון ליתן המעות לידי השני ויפטר בזה מחובו ה"ז אסור. מקור הדין הוא בתוס' [דף ע"א: סוד"ה בשלמא] וברא"ש [סי' נד] שכתבו דאף שבאופן הזה לא קיימים שני מעמי האיסור שנתבארו לעיל, שהרי כשהישראל השני נותן את המעות לנכרי אין הגוי פורע את חובו של הראשון, שהרי כבר פטרו הנכרי את הראשון ממנו, וגם אינו נותן הנאה לראשון, דכיון שהראשון פטור מההלואה הזו שוב אין לו נפק"מ אם השני יפרע לנכרי או לא יפרע, מ"מ ה"ז אסור מדרבנן משום דמיהזוי כרבית, כיון שהמעות באות מידו של הראשון לידו של השני, ועד עתה היה הראשון מחוייב לנכרי, לכן ה"ז נראה כאילו הישראל הראשון הלוח לשני ברבית.

ולחלן [סעיף ג] מבואר ברמ"א דיש אופן שבו מותר להראשון ליתן את המעות לידי השני, וזה על ידי שיתן מתחילה את המעות לידי השני בתורת פקדון, ואז יפטור הנכרי את הראשון מחובו, ורק אח"כ יטול השני את המעות לעצמו בתורת הלואה, דכיון שכבר נפטר הראשון מהנכרי קודם ההלואה ה"ז מותר.

סעיף ב

מקור הדין הוא בנמרא דף ע"א: דמוקמינן לברייתא שהתירה באופן שהישראל הראשון [שבא לפרוע חובו עכשיו לנכרי] העמיד את הישראל השני [שביקש ללוות ממנו את המעות] אצל הנכרי, והנכרי נמל את המעות בידו ונתן לשני. מעם ההיתר הוא משום דאמרינן שבנמילה זו שנמל הנכרי את המעות מיד הישראל הראשון נפרע חובו לנכרי, ומעתה הנכרי הוא שהלוח ברבית לישראל השני ואין בזה איסור.⁵

סעיף ג

מקור הדין של השו"ע הוא בגמ' דף ע"א:; דמבואר שאם אמר הנכרי לישראל הראשון תן המעות ע"ג הקרקע והפטר, ונמלן שמעון בתורת הלואה ברבית מהנכרי ה"ז מותר.⁶

ביאורים והערות

4. והמחנה אפרים [סי' י"א] כתב דבאופן שהאיסור הוא רק מהטעם השני, דהיינו מדין ערב [כגון כשאין הישראל הראשון חייב רבית לנכרי ואין כאן תשלום דפורע חובו], נחלקו הראשונים כמה יוציאו מהישראל הראשון, דיש ראשונים הסוברים דאכן בדין ערב חשבינן כאילו כל המעות נתנו לראשון, ולשיטתם יוציאו מהראשון את כל המעות שנתן השני לנכרי, אך יש ראשונים המבארים שהחייב בדין ערב הוא מחמת סברא דבההיא הנאה שנעשה רצונו קיבל הנכרי מעות, וא"כ אין מוציאים מהראשון אלא את שווי ההנאה הזו, שהוציא הלוח הוצאת על פיו.

5. ובגמרא הקשו דא"כ מאי למימרא, ותירצו "מהו דתימא נכרי גופיה אדעתא דישאל קא גמיר ויהיב, קמ"ל". ובראשונים משמע שההוא"א היתה שנטילת הנכרי אינה נחשבת כלל כפירעון החוב ולא נפטר הראשון מחובו לנכרי כלל, והנכרי אינו אלא כמעביר את המעות מהישראל הראשון לשני, דבאופן זה חשבינן לה כהלואה ברבית מהראשון לשני, דהסכסם ההלואה נעשה בין שניהם, ויש בזה איסור ד"ת, דבשעה שנמל השני את המעות מיד הנכרי חלה ההלואה ברבית מהראשון, והנכרי אינו עושה אלא מעשה קוף, קמ"ל דלא אמרינן הכי אלא נטילת הנכרי היא פירעון גמור.

6. ועיי"ש בתוס' שנטפקו אם כאשר הניח הראשון את המעות על הקרקע [ונפטר בזה מחובו] נעשו המעות הפקר, או שעדיין נשארו המעות בבעלותו של הישראל, והישראל השני אינו זוכה בהן מן ההפקר אלא מהראשון, ומ"מ אין בזה איסור רבית כיון שהנכרי הוא שהתנה עם השני את תנאי הרבית, ולישראל הראשון אין שום ענין בתנאי זה שהרי כבר פטרו הנכרי.

קנין הלכה

מראי מקומות

האם הנכרי צריך לומר הנח ע"ג קרקע "והפטר"

בגמרא איתא שהנכרי אומר לו הנח ע"ג קרקע והפטר, והטור העתיק דין זה בלי שאמר והפטר, וכתב הב"י דמעמו משום דאף בשלא אמר תיבה זו, אנן סהדי שכוונתו לפוטרו, ולשון הגמרא אינה בדוקא. גם בשו"ע כתב כלשון הטור, והט"ז [ס"ק ד] והש"ך [ס"ק ז] הקשו מהשו"ע [ח"מ סי' קכ ס"א] דמלוה שאמר ללוה זרוק לי חובי לא פטרו מאחריות החוב אלא אם אמר לו והפטר, וא"כ למה לא נימא דה"נ בנ"ד לא פטרו אלא כשא"ל והפטר. ולכן נקט הש"ך לדינא דאינו פטור מהנכרי אלא כשהנכרי אמר לו והפטר, וכן כתב הגר"א.⁷

ומש"כ הרמ"א שאם אמר הנכרי לישראל הראשון ליתן את המעות לשני בפקדון, ורק אח"כ יחזרו להיות הלוואה ביד השני ה"ז מותר, מקורו בדברי הרמב"ן והג"י ותלמידי הרשב"א, והיינו דאף שלשיטת התוס' והרא"ש האיסור באומר תנהו לפלוני והפטר הוא משום דמיחזי כרבית, מ"מ באופן זה שהנכרי פטר את הראשון מחוב קודם שהשני לווה את המעות, י"ל דלא מיחזי כרבית.

בדברי הרמ"א כשהישראל השני עשה את הסכם ההלוואה עם הנכרי

כתב הרמ"א שאם הישראל השני עשה את הסכם ההלוואה עם הנכרי דהיינו שביקש ממנו הלוואה, והנכרי אמר לו ליקח את המעות מהישראל הראשון הרי זה מותר, דבכה"ג לא דיינינן לה כהלוואה מהישראל הראשון אלא מהנכרי.⁸ אמנם הב"ח והט"ז [ס"ק ה] והש"ך [ס"ק ט] חלקו על הקולא הו"ו של הרמ"א, וכתבו שאין להתיר אלא באופן שלפני שנתן הראשון לשני את המעות בהלוואה נסתלק ונפטר מן הגוי, ורק אח"כ לווה השני את המעות. ועוד הקשו הט"ז והש"ך הא בגמ' לא התירו אלא בהניחו ע"ג קרקע, גם הגר"א הסכים לט"ז ולש"ך.

סעיף ד

דין זה מתבאר מתוך דברי תוס' דף ע"א: [ד"ה ומצאו] ומהרא"ש [סי' גנ]. ופשוט הוא דכיון שהגוי הוא המלוה ברבית ה"ז מותר, ואין שום פגם בזה שמעות הרבית ניתנות לישראל.

ביאורים והערות

[ויש לעיין דכיון שאין המעות שייכות לנכרי רק הן הפקר או שייכות לישראל הראשון, איך יכול הנכרי להתנות עליהן תנאי הלוואה ברבית, ונהי שהוא גורם לכך שיוכל השני לזכות מן ההפקר או מהראשון, מ"מ חידוש הוא לראותו משום כך כבעלים לעשות תנאי רבית בהלוואה זו. ובחידושי הרמב"ן מבואר שהמעות נעשו הפקר כאשר הונחו ע"ג הקרקע, וגם מבואר שמן הדין אין השני מחוייב לנכרי כלום כיון שזכה מן ההפקר, וכל מה שעתידי הוא ליתן לנכרי אינו מן הדין].

7. והט"ז כתב דכיון שאין כאן איסור מן הדין רק משום דמיחזי כרבית, לכן אם הישראל מניח את המעות ע"ג קרקע והולך לדרכו ואח"כ נוטלן השני ה"ז מותר, דאין זה נראה כאילו הראשון הלוה לו, משא"כ אם הראשון הניח את המעות ע"ג קרקע ונשאר עומד בסמוך להן ה"ז נראה כאילו המעות עדיין בידו, שהרי אפשר שיחזור ויקחן בידו, וזו כוונת לשון הגמרא "והפטר" דאין הכוונה להפטר מהחייב אלא להסתלק מהמעות, וזו כוונת הטור והשו"ע שכתבו "וכן עשה ונסתלק". והחוות דעת [סוס"ק ז] תמה על הט"ז, דמה שאמרו [סעיף א] שהאיסור הוא רק משום דמיחזי כרבית הוא דוקא כשהנכרי אמר לראשון תניח לשני והפטר, אך כשלא א"ל כן יש בזה איסור רבית מן התורה. וכתב החו"ד דכוונת הט"ז דאחרי שאמר הנכרי לשני ליטול המעות מע"ג הקרקע, כלתה אחריותו ושמירתו של הראשון ותו אין כאן זיקת הלוואה בין הראשון לשני כלל.

8. אמנם דין זה לכאורה צ"ע, דבגמרא הקשו ע"ז, דכיון שאין שליחות לנכרי לא דיינינן את הישראל הראשון כשלוחו של הנכרי, אלא אמרינן דהוא המלוה, ונמצא שיש כאן הלוואה ברבית מישראל לישראל, ואולי קאי הרמ"א על הציור שהנכרי אמר לישראל הראשון תן את המעות לשני והפטר, דבכה"ג אין איסור מן הדין רק משום דמיחזי כרבית כמבואר לעיל [סעיף א], ועל זה חידש הרמ"א דאם כל עסק ההלוואה היה בין השני לבין הנכרי אין בזה מיחזי כרבית.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ה

מקור הדין של השו"ע הוא בתשובת הרשב"א ח"ג סי' רמג שהובאה בב"י, ומעמו משום שכאשר מלכתחילה מכיין ישראל להלוות לנכרי ברבית כדי שגם הנכרי ילוח לישראל אחר ברבית, ניכר הדבר שרצונו ועיקר כוונתו שיגיעו מעותיו ליד ישראל אחר בתורת הלואה ברבית, והרי זו הערמה אסורה, וכן ביאר הבאר הגולה במעמו של השו"ע.

ואף שזמן הדין אין כאן איסור דהא מן הדין המעות עברו לבעלות ולאחריותו של הנכרי, ואין הוא מלוח לישראל השני את מעות ישראל, מ"מ אסרו בזה מדרבנן. וצ"י הרשב"א לזה את לשון הגמרא [דף ע"א:]: שאמרו בשלמא סיפא לחומרא.⁹ מלשון הרמ"א משמע שלא נקט לדינא לאסור ממעם הערמה, אלא כתב שאין לאסור ציור זה שישראל מלוח לנכרי והנכרי מלוח לישראל השני אלא באחד משני אופנים:

- א כשהישראל הראשון ציוה על הנכרי להלוות לשני, ומדין שליחות לחומרא.
- ב. אם ההלוואות הן בלי משכון, באופן שאין הישראל יכול לקבל מעותיו מן הנכרי בלי לכפותו, וגם הנכרי אינו יכול לקבל מעות מהישראל השני בלי לכפותו, דעל ידי הכפייה מיחזי כנוטל רבית מהישראל וכמבואר להלן.
- וכן משמע ברמ"א [להלן סעיף ט], עיי"ש שהביא את דברי המרדכי שכתב דלפי ר"ת החולק על האיסור של שליחות לנכרי לחומרא רשאי אדם לשלוח את עבדו הנכרי ללוות ברבית עבורו מישראל אחר, דתלינן שכוונתו שהעבד הנכרי ילוח את המעות עבור עצמו ויחזור וילוח אותן לאדונו הישראל. ומבואר שלא חשש בזה המרדכי להערמה.¹⁰
- אמנם בש"ך [ס"ק י'] מבואר שנקט שהרמ"א לא בא לחלוק על איסור הערמה, וגם הוא מודה לאיסור זה, ומה שכתב לאסור רק מדין שליחות לחומרא הוא כאשר ההלוואות לא נעשו בכוננת הערמה, [דהיינו שבשעה שהלוח הישראל הראשון את מעותיו לנכרי לא היתה כוונתו שהנכרי ילוח אותן לישראל], וכן כתב בחכמת אדם [כלל קלו ס"ה].

בדברי הרמ"א בהלוואות בלי משכון

כתב הרמ"א שאם הישראל הראשון הלוח לנכרי את המעות בלי משכון, וגם הנכרי הלוח לישראל השני בלי משכון, יש בזה איסור דרבנן, דכיון שאין משכון צריך הישראל לכפות את הנכרי לפרוע, [משא"כ בהלוואה שיש עליה משכון, שהלוח מחזר אחר המלוח לפרוע חובו כדי לקבל את משכונו בחזרה], וכן הנכרי צריך לכפות את הישראל השני לפרוע, וכח"ג מיחזי כאילו הישראל הראשון גובה מעותיו מהשני.

הרמ"א [וכן הב"י] למדו דין זה מתשובת מהר"ם מרוטנבורג [המובאת בתשובות מיימוניות לספר משפטים סי' לג]. המהר"ם למד דבריו מדברי התוספתא [פ"ה ב"מ ה"ח] דאיתא התם ישראל שאמר לנכרי הילך שכרך וצא והלוח מעותי לישראל ברבית אסור, ופירש המהר"ם [לפי ביאור הב"י והרמ"א בדבריו] דמיירי שהישראל מלוח מעותיו לנכרי והנכרי מלוח אותן לישראל האחר.

ולהלן [סעיף ט] כתב הרמ"א שנית את הדין הזה של המהר"ם [עיי"ש דאיירי בשולח את עבדו הנכרי ללוות ברבית מישראל

ביאורים והערות

9. ומבאר הרשב"א דמה שאמרו בגמרא בשלמא סיפא לחומרא, אין הכוונה מדין שליחות לנכרי לחומרא אלא גזירה היא בדיני רבית, דכיון שהמלוח הישראל מצוה על הנכרי להלוות לישראל אחר מעות שהוא חייב לו, הרי זה נראה כהלואה מישראל לישראל ואסרו בזה חכמים, ומזה למד הרשב"א לנידון הערמה הנ"ל.

והחנות דעת [ס"ק ה] כתב דכאשר אסרו מטעם הערמה נשארו המעות באחריות של הישראל, והנכרי אינו עושה אלא מעשה קוף להעביר לישראל השני, ולפי דבריו יש בזה איסור ר"ק, אך לכאורה ברשב"א מבואר שהאיסור רק מדרבנן.

10. וכן הוא גם בתשובת ר"י המובאת ברא"ש [סי' נה].

קנין הלכה

מראי מקומות

אחר, וכתב הרמ"א דההיתר הוא דוקא כשיש משכונות בהלואות אלו], ועיין בט"ז [להלן ס"ק יז] שכתב דנראה שהרא"ש חולק על דין זה של המהר"ם ומתיר גם בהלואות ללא משכון, וגם מהגר"א [בס"ק יא] משמע דפוסק כשאר פוסקים שהתירו גם בהלואות ללא משכון. אמנם בש"ך [ס"ק יב] משמע שנקט לדינא כפסקו של הרמ"א.

הלואות בלי משכון כשאין הנכרי מלוה בשליחות הישראל

כתב הש"ך [ס"ק יב] שהאיסור שכתב הרמ"א בשם המהר"ם כשישראל הלוה לנכרי והנכרי הלוה לישראל אחר והיו שתי ההלואות ללא משכון, נאמר דוקא כאשר ההלואה שנתן הנכרי לישראל השני נעשתה על פי ציוויו של הישראל הראשון ובשליחותו, שעל זה כתב המהר"ם שגם למאן דס"ל דאין שליחות לנכרי אף לחומרא, מ"מ יש לאסור כשאין משכונות בהלואות אלו, אבל אם הנכרי הלוה מעצמו אין בזה איסור, דלא מיחזי כרבית.

ורע"א והחוות דעת [ס"ק ז] והשער דעה כתבו שמלשון הרמ"א משמע להדיא דאסר אף באופן שהנכרי לא הלוה בשליחות הישראל, וכתב רע"א דכן משמע בש"ך עצמו [להלן ס"ק יד].

אמנם לענין דינא כתב בשער דעה שיש להקל בזה, כיון שבתוספתא שהיא מקור הדין איירי להדיא כשהישראל ציוה על הנכרי להלוות את המעות לישראל השני.

כתב החוות דעת [ס"ק ז] שהאיסור הנ"ל שכתב הרמ"א בשם מהר"ם דבהלואות ללא משכון יש איסור משום דמיחזי כרבית, אינו אלא לכתחילה, אבל בדיעבד אם עשו כן רשאי הישראל הראשון לקבל את הרבית מיד הנכרי. אמנם לכאורה בש"ך [ס"ק יח] משמע שיש בזה איסור אף בדיעבד.

סעיף ו

מקור הדין שבשו"ע הוא מסיפא דהברייתא [המוכאת כרף עא:], ושורש ההיתר כשהנכרי הלוה לישראל השני, הוא משום דהלואה זו היא מהנכרי לישראל ואינה מתייחסת כלל לישראל הראשון.

אמנם אם העמידו הנכרי אצל הישראל הראשון, והלוה את המעות מדעתו של הישראל הראשון ה"ז אסור. ואמרו על זה בגמרא "בשלמא סיפא לחומרא", והיינו דאיסור זה אינו מן התורה רק מדרבנן. וביארו רש"י ועוד ראשונים שמדרבנן אמרינן דיש שליחות לנכרי, וממילא הנכרי נחשב מדרבנן כשלוחו של הישראל הראשון ויש בזה איסור רבית.¹¹

ביאורים והערות

11. דין זה לכאורה צריך ביאור, דכיון שהמעות שייכות עדיין לנכרי, איך שייך שיעשהו הישראל הראשון שליח על מעות שאינן של הישראל. וכתב הגר"ח הלוי על הרמב"ם [פ"ח מלוה] שנתנית הנכרי מתייחסת לישראל הראשון מדין "עבד כנעני", דכשם שמצינו בגמ' [קידושין דף ז]. שיכול אדם לומר לאשה הילך מנה והתקדשי לפלוני, כן יכול הנכרי לומר הילך מנה והתחייב קכ' לפלוני, ומדין עבד כנעני אמרינן שמתחילה חלה זיקת החיוב מהלוה לישראל הראשון, ואין זה דומה לנכרי המלוה מנה לישראל ואומר לו תפרע קכ' לפלוני שנתבאר [לעיל סעיף ד] דשרי, דהתם הנכרי הוא המלוה, והישראל מתחייב לפרוע לנכרי, אלא שהנכרי רוצה שהפירעון לו יתבצע על ידי נתינה לישראל אחר, ומדין "ערב" חשבינן לנתינה זו כנתינה לנכרי, אבל בנ"ד הנכרי נותן את המעות מתחילה באופן שהחוב נוצר כלפי הישראל, והנכרי מסולק מתחילה ממעות האלו, וזהו דין "עבד כנעני".

וכתב הגר"א דהא דאין בזה איסור תורה, הוא משום דכשם שאין שליחות לנכרי מן התורה כן אין דין "עבד כנעני" לנכרי מן התורה, דאף שדין עבד כנעני אינו ממש שליחות מ"מ שייך הוא בדיני שליחות.

גם החזו"א [חור"מ סי' ג ס"ק יז] כתב דמסוגיין מוכח שאין דין עבד כנעני בנכרי. [ואילו בקצוה"ח (סי' קכג ס"ק ה) וברמ"א (סי' קצ ס"ו) ובנוב"י תניינא (חור"מ סי' עד) ובמקנה (קידושין דף ג) נקטו דיש דין עבד כנעני בנכרי]. ובתוס' [דף עא: ד"ה בשלמא] משמע שאם היתה

קנין הלכה

מראי מקומות

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם [פ"ה מלוה ה"ד] כתב שאם הנכרי הלואה את המעות מדעתו של הישראל הראשון ה"ו רבית קצוצה, וכן כתב בספר התרומות [שער מו ח"ד ס"י]. והרמב"ן והרשב"א התקשו דכיון שנתבאר בגמ' שאיסור זה הוא לחומרא א"כ למה הוי רבית קצוצה. ונאמרו בזה כמה ביאורים באחרונים:

א. רע"א [דרוש וחידוש השמטות לרף סא.] כתב דגם להרמב"ם אין כאן איסור תורה, אלא כוונת הרמב"ם שמדרבנן הו"ל כרבית קצוצה ויוצאה בדיונים. וביאר רע"א דכיון שאין כאן חסרון בדיני הרבית רק חסרון צדדי משום דאין שליחות לנכרי, לכן מאחר שתוקנו שליחות לנכרי לחומרא סבור הרמב"ם שנתנו לרבית דין רבית קצוצה ויוצאה בדיונים.

ב. המחנה אפרים [הלכות שלוחין סי' יג] ביאר שהרמב"ם סובר שהישראל השני זכה במעות לישראל הראשון, וחזר ולוה אותן ממנו ברבית, והרי זו הלואה ברבית גמורה מישראל לישראל.¹²

ג. הגר"ח הלוי [פ"ב מלוה] ביאר שהרמב"ם סובר דכיון שהישראל הראשון צוה על הנכרי להלוות את המעות לישראל השני, ה"ז כאילו אמר לנכרי שהאחריות להלוואה זו היא עליו [פי' על הישראל] והנכרי פטור מחובו, והיינו דנעשה הישראל ערב להלוואה זו, ובערבות קיי"ל דמשעת ההלוואה נוצרה זיקת ההלוואה בין הלואה לבין הערב [וכפי שנתבאר להלן סי' קע], ולכן יש איסור תורה בהלוואה זו.

ועיין בש"ך [ס"ק טו] שציין להרמב"ם, אך כתב הרוב הפוסקים נקמו שאין זו רבית קצוצה ודלא כהרמב"ם.

בדברי הרמ"א דיש מקילין

הרמ"א הביא שיש מקילין דאף אם הנכרי העמיד את הישראל השני אצל הראשון ה"ז מותר, וזו שיטת ר"ת שנקט דמה שאמרו בגמ' דלחומרא אמרינן דיש שליחות לנכרי בציוור הנ"ל לא קאי למסקנא, ואחרי דמוקמינן לרישא בנמל ונתן ביד י"ל דגם בסיפא איירי בהכי.

אמנם רוב הראשונים חולקים על ר"ת, ולכן כתב הרמ"א דאין להקל כר"ת אלא במקום שנוהגים בזה היתר.

בדברי הטור דמורה ר"ת לאסור כשהשני אומר שמקבל המעות מהנכרי בשליחות הראשון

כתב הטור שגם ר"ת מודה שאם הישראל השני אמר שהוא נמל את המעות בשליחותו של הישראל הראשון הרי זה אסור, דבכה"ג זכה הראשון, ונמצא השני לוח באופן ישיר מהראשון ויש בזה איסור רבית.

וכתב הב"י דנראה מלשון הטור שאיסור זה נאמר אף באופן שהישראל הראשון לא עשה את השני להדיא כשלוחו, אלא השני מעצמו עשה את עצמו כשלוחו של הראשון, דגם באופן זה חלה השליחות, וזכה הראשון ונמצא השני לוח באופן ישיר מהראשון וה"ז אסור.

ביאורים והערות

שליחות לנכרי מן התורה היה הנכרי מזכה את המעות לישראל הראשון ע"י הישראל השני, דהיינו שהשני היה זוכה במעות עבור הישראל הראשון וחוזר ולוה אותן ממנו, אך היות ואין שליחות לנכרי מן התורה אין הנכרי יכול לזכות באופן זה את המעות לישראל, דאף שהישראל השני הוא הזוכה, מ"מ כיון שהנכרי הוא הבעלים על הזכות והוא מקנה אותן לישראל השני, הרי השואל השני נחשב שלוחו של הנכרי לזכיה זו ואין שליחות לנכרי מן התורה.

12. ולמד מזה החזו"א שהרמב"ם חולק על תוס' שכתבו שאם נכרי מקנה מעות לישראל אין הישראל יכול לזכות אותו לישראל אחר, משום שגם זה בכלל שליחות של נכרי.

קנין הלכה

מראי מקומות

והב"ח חלק על הב"י ונקט דאין השני יכול להיעשות מעצמו שלוחו של הראשון, ורק אם הראשון עשאו שליח או זוכה הוא עבורו במעות מדין שליחות ידידה וה"ו אסור, אך כל שלא עשאו שליח אלא הוא נעשה שליח מעצמו, אין שליחותו חלה ואין בזה איסור לפי ר"ת.

ועיין ש"ך [ס"ק מז] שהביא את דברי הב"ח, ומשמע דהסכים עמו. וכתב הש"ך לדחות את מה שהביא הב"י ראיה לדבריו מדברי תלמידי הרשב"א, דתלמידי הרשב"א שאסרו מן הדין איירי באופן שהנכרי שנתן את המעות לישראל השני נסתלק מהן והרי הוא כזוכה מן ההפקר, וזכיה מן ההפקר אכן חלה, אך אין ראיה שיכול אדם להיעשות שלוחו של הראשון מעצמו בלי שהלה עשאו שליח בפירוש.

והעולה מדברי הש"ך דיש כמה אופנים חלוקים בזה:

- א. נכרי שהעמיד את השני אצל הישראל הראשון ונתן לו את הכסף, והראשון עשה את השני שליח לזכות עבורו את המעות, חלה השליחות והרי זה כהלואה ישירה מהראשון לשני ואסור אף לר"ת.
 - ב. אם הראשון לא עשה את השני שליח בפירוש, רק השני נעשה מעצמו שליח, נחלקו הפוסקים, הב"י נקט שגם בזה חלה השליחות וה"ו אסור, והב"ח והש"ך התירו.
 - ג. כשלא עשאו הראשון שליח, אך הנכרי מסר את המעות באופן שנסתלק מהן ונמצא השני כזוכה מן ההפקר, כתב הש"ך שבזה יש איסור גם לפי הב"ח, דאין השני נעשה שלוחו של הראשון רק זוכה לו מן ההפקר.
- וכתבו תלמידי הרשב"א שאם הנכרי העמיד את השני אצל הראשון ואמר לו לזכות בהן, הרי הנכרי מסתלק מהמעות והן כהפקר, והשני זוכה בהן עבור הראשון מן ההפקר, אמנם אח"כ כתבו תלמידי הרשב"א דאפשר דכ"ז שהנכרי לא מסר מעותיו ליד הראשון רק ליד השני לא נסתלק מהן ואין כאן הפקר, וא"כ לדינא אפשר שאין בציור הנ"ל איסור, וכ"כ החוות דעת [סוף ס"ק ח].

סעיף ז

מקור הדין של השו"ע שבמקרה זה שהמלוה לא ידע שהדבר נעשה בשליחותו של ישראל חל האיסור רק על הלוח ולא על המלוה הוא בתשובת הרא"ש [כלל קח סי' יא].¹³

מעם האיסור על הלוח הוא משום שיטת רש"י וסיעתו דיש שליחות לנכרי לחומרא, ולכן החמירו חכמים לדון את הלוח כאילו לוח באופן ישיר מהמלוה, שהרי מדרבנן אמרינן דהנכרי כשלוחו, משא"כ לגבי המלוה, מתוך שלא ידע שהמעות עתידות להגיע לישראל ולא נתנן לנכרי ע"מ שיביאן לישראל, לא החמירו בו לדון בו דין שליחות, ולכך מנקודת מבטו של המלוה יש כאן ב' הלואות חלוקות, הוא עצמו הלוח לנכרי, והנכרי הלוח לישראל.¹⁴

ובהגהת רע"א ציין לתשובת הרא"ש [כלל קח סי' יח] שכתב בשם ר"י דבאופן זה שהמלוה לא ידע שהנכרי הוא שלוחו של ישראל לא גזרו כלל שליחות לחומרא ואין איסור גם על הלוח. וכן כתב המרדכי, וכן הובא בספר התרומות [שער מו ח"ד סי' י], וכן פסק בספר שער דעה.

ביאורים והערות

13. וע"ע בפסקי הרא"ש [סי' נה] שהביא את תשובת ר"י שכתב דאין כאן איסור למלוה, וציין לזה בהגהת רע"א.
14. עיין בחוות דעת [ס"ק ט וס"ק י] שדימה דין זה להא דמשמע בשו"ע [ח"מ סי' קפג] שאם השליח לא הודיע למוכר שהוא עושה בשליחות הקונה, מבחינתו של המוכר אין לו דין ודברים אלא עם השליח [ולכן כה"ג בהלואה, אם לוח לצורך אחר ולא הודיע למלוה הרי אחריות המעות על השליח], ומאידך, הקונה נתחייב במעשה שלוחו, [וה"ג בהלואה יחול חיוב על הקונה, ולכאורה כוונת החו"ד לומר שהמלוה יכול לתבוע גם מהלוח], ולכן בשליח לנכרי, להסוברים דיש שליחות לנכרי לחומרא אין המלוה מכיר אלא את השליח והוא תובע ממנו, אך מבחינתו של הלוח הוא נתחייב למלוה במעשה שלוחו.

קנין הלכה

מראי מקומות

איסור הערמה או מיחזי כרבית כב' הלואות

כתב הרמ"א בסעיף זה דיש מקילים ונוקטים שגם הלוח אינו עובר באיסור, משום דס"ל כר"ת דאין שליחות לנכרי אף לחומרא וכפי שהובאה שיטתו לעיל [רמ"א סעיף ה], ולפי ר"ת אין כאן שליחות אלא שתי הלואות חלוקות, מהישראל לנכרי ומהנכרי לישראל, וסיים הרמ"א דאין להקל כשיטה זו אלא במקום שנהגו להקל.

וכתב הש"ך [ס"ק יח] דלפי המבואר לעיל [סעיף ה] שגם בשתי הלואות חלוקות, מישראל לנכרי ומהנכרי לישראל אין להקל אלא אם יש משכון באחת מן ההלואות, אך אם שתי ההלואות הן בלי משכון באופן שהמלוה צריך לנגוש את הנכרי והנכרי את הלוח, ה"ז מיחזי כרבית. ומשמע מהש"ך שאף באופן שהמלוה הראשון לא ידע שהנכרי נוטל את המעות ע"מ להלוותן לישראל השני, מ"מ המלוה מוזהר שלא ליטול את הרבית מן הנכרי, וכן ציין רע"א בשם הב"י.

ולפי"ז מה שנתבאר בשו"ע שהמלוה אינו עובר איסור, אינו מוסכם על דעת הרמ"א הנ"ל [סעיף ה].¹⁵

והנה בסעיף ה הובאה דעת הרשב"א, שכתב דעצם זה שאדם מערים להלוות לנכרי כרבית מתוך כוונה שהנכרי ילוה את המעות כרבית לישראל אחר יש בזה איסור הערמה, אמנם מסתבר שבנידון דידן שהמלוה לא ידע שהנכרי הוא שלוחו של ישראל אין איסור הערמה.

עוד בדברי הרמ"א בשיטת ר"ת דאין שליחות לנכרי

בהא דמבואר ברמ"א דלפי ר"ת אין כאן איסור, אלא הלוח מבקש מהנכרי ללוות כרבית לצורך עצמו ולחזור ולהלוות לו כרבית וה"ז מותר, הביא רע"א את קושית השער המלך [פ"ה מלוה הי"ד] וספר תיבת גומא [לבעל הפמ"ג] שהקשו למה אין בזה איסור אמירה לנכרי שבות, שהרי הלוח אומר לנכרי צא ולוה מעות כרבית, ואיסור אמירה לנכרי נאמר גם בשאר לאוין.¹⁶

במקרה שהישראל הראשון ידע שהנכרי שלוחו של השני

כתב החוות דעת [ס"ק י] שאם הנכרי היה בא אל המלוה ומודיע לו שהוא שלוחו של ישראל ללוות עבורו, והמלוה היה מלוה לו, היה בהלואה זו איסור תורה של רבית קצוצה, דהנכרי אינו עושה אלא מעשה קוף להעביר את המעות לידי הישראל השני, אך עצם ההלואה נעשית בין המלוה הישראל לישראל, וכעין המבואר להלן [סעיף כא] בישראל שמינה נכרי על מעותיו להלוותן כרבית.

סעיף ה

מקור הדין הוא במרדכי סוס"י שלו, ומעמו דנהי שהנכרי נשלח ע"י הלוח ללוות כרבית, ואנן קי"ל דיש שליחות לנכרי לחומרא, מ"מ כיון שהלוח ציווה ללוות מנכרי והוא שינה משליחותו ולוה מישראל אין כאן שליחות. ודימה זאת המרדכי להא דמצינו בדיני

ביאורים והערות

15. ואף שהש"ך עצמו [ס"ק יב] כתב שאיסור מיחזי כרבית נאמר רק כשהמלוה הראשון שלח את הנכרי להלוות לישראל השני, כבר הבאנו [שם] שבהגהת רע"א תמה ע"ז דלא משמע כן ברמ"א, וגם בש"ך עצמו [ס"ק יד] לא משמע כן אלא משמע שבכל ענין מיחזי כרבית.

ובעיקר איסור זה של מיחזי כרבית שהביא הרמ"א [סעיף ה], עיי"ש שהבאנו דמדברי השו"ע והרמ"א במקומות אחרים בסימן זה משמע דלא ס"ל לאיסור זה כלל.

16. קושיא זו לכאורה צריכה ביאור, דאף שגזרו חכמים איסור באמירה לנכרי, היינו דוקא כאשר אם היה הישראל עושה זאת היה בדבר איסור, אבל כאן המעשה שנעשה הוא הלואה לנכרי כרבית, וזה אינו מעשה איסור כלל.

קנין הלכה

מראי מקומות

מעילה דאם השליח לא עשה שליחותו אלא שינה בה, שליה מעל ולא בעה"ב.

והנה הב"י כתב דבמקרה שהמלוה ידע שהנכרי לוח לצורך ישראל המלוה עובר איסור, ורק הלוח אינו עובר איסור [וכעין מה שמצינו (סעיף ז) שהלוח מוזהר והמלוה אינו מוזהר]. אך הדרכי משה [ס"ק ז] והמ"ז והש"ך [ס"ק יט] חולקים, דכיון שמינוי השליח נעשה ע"י הלוח, והשליח שינה מרעת הלוח, במלה כל השליחות. 17.

סימן קע

סעיף א

מקור הדינים שבשו"ע בסעיף זה הוא בבב"מ דף ע"א. דמותר לישראל להיעשות ערב להלואה שהלוח נכרי ברבית לישראל אחר, והיינו שהמלוה הוא נכרי והלוח הוא ישראל וכפי שיבואר בע"ה להלן.

והראשונים הוסיפו נידון נוסף, כאשר המלוה הוא ישראל והוא מלוה מעותיו לנכרי ברבית, וישראל אחר נעשה ערב להלואה זו, והביאו שניידון זה נתפרש בתוספתא. והובא נידון זה להלן [סעיף ב].

ונקדים להביא את האופנים השונים של ערבות.

מבואר בגמ' ובראשונים שיש שלשה סוגי ערבים:

א] ערב סתם

בערבות זו אין המלוה יכול לתבוע את הערב תחילה אלא חייב הוא לתבוע תחילה את הלוח, ורק אם אין ללוח לשלם או שא"א להוציא ממנו את הממון מסיבה אחרת אז גובה המלוה מן הערב. לאחר ששילם הערב למלוה חל על הלוח חוב לשלם לערב את הממון ששילם עבורו. 18.

ב] ערב קבלן

בערבות זו רשאי המלוה לתבוע חובו הן מן הלוח והן מן הערב, ואם שילם הערב את החוב מחוייב הלוח לפורעו. 19.

ג] ערב שלוח דוין

בערבות זו אין המלוה רשאי לתבוע חובו אלא מן הערב ולא מן הלוח, ואם יתבע את הלוח יכול הוא לדחותו אל הערב. גדר הדין בערבות זו הוא דאנו רואים את הערב כאילו הוא קיבל את המעות מהמלוה ומסרן ללוח, ונמצא שבשעת ההלואה חל החוב על הערב הוזה לפרוע למלוה, וכן חל משעת ההלואה החוב מן הלוח לערב.

ומעתה נביא את שיטות הראשונים בדיני ערבות להלואה ברבית בין נכרי לישראל, בשלשת סוגי הערבים האלה, בשני האופנים

ביאורים והערות

17. ויש לציין למה לא יהא איסור על המלוה מתורת הערמה, כמבואר לעיל בשו"ע [סעיף ה] בשם הרשב"א, דנהי שבטלה השליחות מ"מ המלוה מערים להלוות לנכרי ע"מ שהנכרי ילוה לישראל. ואולי י"ל דלא אסר הרשב"א משום הערמה אלא היכי שגם המלוה וגם הלוח מערימים, ולא בכה"ג שרק המלוה מערים.

18. וכתב רע"א [חידושי רע"א השלם דף ע"ח: ד"ה עוד] שיתכן שחייבו של הלוח לשלם לערב חל ג"כ ע"י "דין ערב" המבואר בגמ' קידושין [דף ו:1-2], דהוי הלוח כאומר לערב תן מנה לפלוני ופרע את חובי ואשלם אני לך.

19. ולהלן יובא שנחלקו הראשונים אימתי חלה זיקת החיוב בין הערב הקבלן לבין המלוה, וכן בין הלוח לערב הקבלן.

קנין הלכה

מראי מקומות

המובאים בסימן זה, באופן של סעיף א שבו הנכרי הוא המלוה וישראל הוא הלוה, ובאופן של סעיף ב שבו הישראל הוא המלוה והנכרי לוח ממנו ברבית.

[א] נכרי שהלוה לישראל ברבית, וישראל אחר נעשה ערב להלוואה זו:

בגמרא [דף עא:] מכואר דאם עכו"ם מלוה לישראל ברבית ונעשה לו ישראל אחר ערב, יש להבחין בין סוגי הערבות השונים:
 א. בערב סתם מותר לכל הדעות, 20 דכיון שאין לנכרי זכות תביעה מהערב לא חלה מתחילה זיקת הלוואה בין המלוה ובין הערב, ורק לבשתבע הנכרי מהלוה את הקרן והרבית ולא שילם והלך הנכרי וגבה חובו מהערב, אז נתחייב הלוה לשלם לערב את מלוא הסכום ששילם, ואין בזה איסור רבית, שהרי הן הקרן והן הרבית ששילם הערב נחשבים לגבי הלוה כקרן בעלמא, שנתחייב עכשיו לשלם לערב את כל מה ששילם עבורו.
 ב. בערב קבלן, נחלקו בזה הראשונים:

[א] לדעת רש"י והרמב"ן יש בזה איסור רבית, וביארו הראשונים טעמים משום דס"ל דבערב קבלן נוצר משעת ההלוואה חוב מסופק בין המלוה ובין הערב, שהרי יש לו זכות לתבוע חובו גם מן הערב, וממילא סוברים הם שחל באותה שעה חוב מסופק בין הלוה לבין הערב, שאם יגבה המלוה מן הערב ויתברר שהערב נתחייב לו מתחילה, יתברר גם שהלוה נתחייב מתחילה לערב, וכיון שהחוב חל מתחילה נמצא שהרבית נתבררה גם על חוב זה שבין הלוה לבין הערב וה"ז אסור. 21.

[ב] לדעת הרשב"א והר"ן והנ"י גם בערב קבלן אין כאן איסור, אך יש חילוק ביניהם בטעמי ההיתר, הרשב"א סובר שגם בערב קבלן חלה מתחילה זיקת החיוב רק בין הלוה למלוה הנכרי, ולא חל חיוב כלל על הערב ורק על הלוה התבררה הרבית, וכ"ש שגם החוב שבין הלוה לבין הערב לא חל מתחילה, ולכן אין כאן איסור רבית. ולדעת הר"ן והנ"י אמנם חלה בערב קבלן בשעת ההלוואה זיקת חוב מסופקת בין המלוה לבין הערב הקבלן, אך ס"ל שבין הלוה לבין הערב לא חלה עדיין זיקת חיוב כלל, ורק כשהערב שילם את הקרן ואת הרבית לנכרי או חל החיוב על הלוה לשלם לערב את מלוא הסכום ששילם עבורו, אך אין כאן חוב שהתבררה עליו רבית בין הלוה לבין הערב.

[ג] בערב 'שלוף דוץ' מסכימים כל הראשונים שיש איסור רבית, 22 והיינו דכיון שמתחילה חל החוב רק על הערב,

ביאורים והערות

20. בגמ' [דף עא.] הובאה ברייתא 'אל תקח מאתו נשך ותרבית אבל אתה נעשה לו ערב', וביארו בגמ' דהכוונה למקרה שהנכרי הלוה לישראל ברבית וישראל אחר נעשה לו ערב, ולכל הפחות איירי היתר זה בערב סתם.

21. ולענין אם יש בזה איסור תורה או רק איסור דרבנן, בספר התרומות כתב שהאיסור הוא מדרבנן, והגר"א [ס"ק ה] העמיד את דבריו בערב קבלן, [והד"מ פסק כמותו והביאו אף לגבי ערב 'שלוף דוץ' וכדלקמן], והיינו דס"ל שזיקת החיוב שנוצרה בין הערב לבין הלוה אינה הלוואה גמורה שיהא בה איסור תורה, וכן דן הש"ך [ס"ק ב] לומר [וכתב שזו גם שיטת הר"י קרקוזא שיובא להלן]. ומהב"י שכתב דלא מפקינן הרבית מהערב אם הלוה שילם לו משום דהוי ספק, משמע שלשיטת רש"י והרמב"ן וסיעתם יש בזה איסור תורה ומפקינן הרבית מהערב, וגם הט"ז [ס"ק ב] סובר שיש בזה איסור תורה [רק שכתב שזה תלוי בדין צד אחד ברבית, וכתב שהטור סובר דצד א' ברבית הוי איסור תורה וכן קיי"ל להלכה].

22. איסור זה מפורש בגמ', שהקשו אמאי שרי להיעשות ערב לנכרי, והרי הנכרים תובעים מן הערב תחילה, ומכואר שעכ"פ בערב 'שלוף דוץ' יש איסור רבית בין הלוה לבין הערב.

ולענין אם האיסור הוא איסור ד"ת או איסור דרבנן, דעת רוב הפוסקים שיש בזה איסור תורה, כן דייקו הריב"ש [סי' שה] והמשאת בנימין [סי' סז] מהגמ' שהקשתה על הדרשה דאתה נעשה לו ערב, דאמאי שרי והרי יש איסור רבית בין הלוה לבין הערב, ומכואר דאיסור זה הוא מן התורה, והסכימו הש"ך [ס"ק ב] והט"ז [ס"ק ב] והגר"א [ס"ק ה] לראיה זו. והדרכי משה כתב שאין בזה אלא אבק רבית, והיינו דס"ל שאפילו בערב 'שלוף דוץ' לא נוצרת זיקת חיוב גמורה בין הלוה ובין הערב.

קנין הלכה

מראי מקומות

ואנו רואים את הערב כאילו הוא לוח מהנכרי והלוח את המעות לישראל, נמצא שהחיוב בין הלוח לבין הערב חל מתחילה והרבית נתרבתה על חוב זה כשם שהיא נתרבתה על חובו של הערב למלוח הנכרי.

להלכה: השו"ע הביא בסתמא את דעת רש"י והרמב"ן שאסרו גם בערב קבלן, ואת דעת המתירים הביא כיש אומרים. והש"ך [ס"ק ב] הביא את דברי הב"י שנקט בזה דלכתחילה יש לחוש ולאסור כשיטת רש"י והרמב"ן, אך בדיעבד אם כבר גבה הערב את הרבית מהלוח אין הוא צריך להשיב לו, כיון שלפי הרשב"א והר"ן והנ"י לא היה בזה איסור רבית כלל.

ב] ישראל שהלוח לנכרי ברבית וישראל אחר נעשה לו ערב

א. בערב סתם מותר לכל הדעות, דכיון שאין למלוח זכות לתבוע מן הערב תחילה, נמצא שהחוב חל רק בין הלוח הנכרי לבין המלוח, ורק אם הלוח לא שילם אז גובה המלוח קרן ורבית מן הערב, אך אין בזה איסור, דהרבית נתרבתה רק על הלוח מהנכרי.

ב. בערב קבלן נחלקו בזה האחרונים:

א) לדעת רש"י והרמב"ן והר"ן והנ"י יש בזה איסור רבית, דכולם מודים שבערב קבלן נוצרה בשעת ההלוואה זיקת חוב מסופקת גם בין המלוח לבין הערב, וא"כ גם הרבית נתרבתה מתחילה בין המלוח ובין הערב, וכיון שהמלוח והערב הם ישראלים יש כאן איסור רבית.²³

ב) הרשב"א כתב שאין בזה איסור רבית, דס"ל דאף שהמלוח רשאי לתבוע את הערב תחילה מ"מ עיקר החוב הוא על הלוח, ורק עליו נתרבתה הרבית ובנ"ד הלוח הוא נכרי, אלא שרשאי המלוח לתבוע את מלוא הסכום גם מן הערב אך אין זה נקרא שהרבית נתרבתה עליו.

ג) בערב 'שלוף דויץ' מודה גם הרשב"א שיש איסור רבית, כיון שעיקר החוב נוצר בין המלוח לבין הערב, נמצא שגם הרבית נתרבתה עליו.²⁴

להלכה: השו"ע הביא [סעיף ב] רק את הדיעה האוסרת ולא הביא את דעת הרשב"א כלל. ולפי מה שנתבאר לעיל מדברי הב"י והש"ך משמע שבנידון זה [של סעיף ב] שישאל הלוח לנכרי, אם הערב כבר שילם למלוח את הקרן והרבית, יוציאן מידו של המלוח את הרבית כדין ר"ק היוצאה בדיונים, שהרי רק בסעיף א נכרי שהלוח לישראל הובאה בשו"ע ובש"ך דעת הרשב"א הסובר שאין איסור רבית בזיקת החיוב שבין הלוח ובין הערב, ואילו בסעיף ב לא הובאה בשו"ע ובש"ך כלל דעת הרשב"א, וכבר דייק זאת בספר שער דעה [ס"ק ד], ותמה על הש"ך שלא הזכיר כלל דעת הרשב"א, אפילו לענין שלא להוציא ממון מהמלוח.

ביאורים והערות

23. לפי הב"י והט"ז [שהובאו לעיל בהערה], דס"ל שאף בנכרי המלוח לישראל יש איסור רבית ד"ת בין הלוח לבין הערב, כ"ש בנידון דידן יש איסור תורה בין המלוח לבין הערב. אך להסוברים שבערב קבלן אין איסור תורה בין הלוח לבין הערב, יש לעיין אם גם בני"ד יסברו כן לענין היחס בין המלוח לערב. ובש"ך [סוס"ק ב] משמע שנוטה לומר שבמקרה זה יש איסור תורה בין המלוח הישראלי לבין הערב הישראלי, אף שלענין הציור של נכרי שהלוח לישראל ס"ל לש"ך שאין איסור תורה בזיקת החיוב שבין הלוח לבין הערב, וכן כתב החכמת אדם.

24. לפי כל הפוסקים שהובאו לעיל בהערה שכתבו, שגם בנכרי המלוח לישראל ברבית נעשה לו ישראל אחר ערב 'שלוף דויץ', דיש בזה איסור רבית דאורייתא, כ"ש שבנ"ד שהמלוח הוא ישראל יש איסור תורה. ואפשר דאף לפי הרמ"א שנקט שאין איסור תורה בנכרי המלוח אף בערב 'שלוף דויץ', מ"מ לענין ישראל המלוח לנכרי אפשר שיודה שיש בזה איסור תורה.

קנין הלכה

מראי מקומות

במחלוקת הטור והר"י קרקווא"א

הטור הביא שהר"י קרקווא"א כתב שבמקרה של נכרי שהלוחה לישראל ונעשה לו ישראל אחר ערב, ולא קיבל עליו הנכרי לנהוג כדיני ישראל כדיני הערבות, אלא רשאי הוא לתבוע את הערב תחילה, שנתבאר בגמרא שיש איסור רבית בזיקת החיוב שבין הלוחה ובין הערב, מ"מ אם הערב פרע לנכרי את הקרן ואת הרבית, צריך הלוחה לשלם לו את מלוא הסכום שפרע, דדוקא לכתחילה אסרו בגמרא בזה משום רבית, אך בדיעבד ששילם ונפסד צריך הלוחה לשלם לו את כל מה שנפסד. והטור כתב שאינו נראה, דכיון שיש איסור רבית בתשלום זה, למה נחייב את הלוחה לפרוע באיסור.

ונחלקו הפוסקים בביאור טעמו של הר"י קרקווא"א:

[א] ה"ז [ס"ק ב] כתב שטעמו משום שאין בנידון זה של ערבות איסור תורה כיון שהוא רק צד אחד ברבית, והיינו שבשעת ההלואה לא היה איסור ברור בערבות זו, שהרי אם הלוחה יפרע ולא הערב, לא תהיה שום זיקת חיוב ברבית בין הלוחה לבין הערב, וסובר הר"י קרקווא"א שצד אחד ברבית אינו אסור מן התורה אלא מדרבנן ולכן הקלו בזה בנידון דידן, דכשם שהקלו ברבית דרבנן שאינה יוצאה בדיונים, והיינו דאם הלוחה כבר שילם למלוחה את הרבית אין אבק רבית יוצא בדיונים, כן הקלו הכא טפי דאף לכתחילה רשאי הלוחה לפרוע את אבק הרבית, כיון שהערב אינו מרויח מרבית זו רק ממלא את הפסדו שהוא שילם למלוחה סך זה. והטור חולק וסובר שלחלכה קי"ל דצד אחד ברבית אסור מהתורה, וממילא אין מקום להקל ולהתיר ללוחה לשלם את הרבית לערב.²⁵

והש"ך [ס"ק ב] לא כתב כדברי ה"ז, אך גם הוא נקט שהר"י קרקווא"א לא היקל אלא ברבית דרבנן. ועיין בש"ך שפירש את דברי הר"י קרקווא"א דוקא בערב קבלן, שרק בזה אמרינן שהרבית בין הלוחה לבין הערב אסורה רק מדרבנן, ולא בערב 'שלוף דוץ' שבזה ס"ל להש"ך שיש איסור תורה. ומה"ז דלעיל נתבאר שהעמיד דברי הר"י קרקווא"א אף בערב 'שלוף דוץ' [כפי שנתבאר בהערה], ואפ"ה ס"ל דהוי רבית דרבנן משום דהוי צד אחד ברבית.

בדברי ה"ז ס"ק ג

במ"ז [ס"ק ג] נתבאר כמה דינים בדיוני רבית.

[א] לוח שהתנה עם המלוחה שאם לא יפרע לו את החוב בזמן שקבעו ביניהם, ישלם לו כל מה שינוק המלוחה מעיכוב זה, אם המלוחה הוזקק למעות והלוחה לא פרע לו בזמן, ולכן לוח המלוחה תמורת רווחים בהיתר [כגון היתר עיסקא או היתר אחר שנהגו בו], אסור ללוחה לשלם לו את הרווחים שהוצרך המלוחה ליתן, ואין הם נחשבים בכלל ההיזיקים שמותר ללוחה לשלם, דמזה שמבואר בסוגיין שיש איסור על הלוחה לשלם לערב את סך הקרן והרבית ששילם לנכרי, מוכרח שאין מתייחסים לרבית שמשלם הערב כהיזק שהוא ניזק מכח ההלואה. והטעם משום שתשלום רבית הניתן בהיתר על הלוחה [כגון כשנותן את הרבית לגוי] אינו בגדר "היזק" אלא זהו מחיר הכסף, דכשם שבני אדם משכירים נכסים ואין אומרים שתשלום השכירות הוא "היזק", כן הרבית שהיא אגר נטר דהיינו שכר המתנת מעות אינה בגדר "היזק". וסובר ה"ז דה"ה הרווחים הניתנים בהיתר עיסקא אינם בגדר היזק רק כעין שכר על המעות שניתנו לו.²⁶

ביאורים והערות

25. והנה ה"ז כתב [ס"ק א] שהטור סובר כהרשב"א שבנכרי המלוחה לישראל ונעשה ישראל אחר ערב קבלן אין איסור רבית בערבות זו, ורק כשנעשה ערב 'שלוף דוץ' יש איסור. ואפ"ה כתב ה"ז [ס"ק ב] שנידון הטור והר"י קרקווא"א תלוי בדין צד אחד ברבית, ומוכח מזה שגם בערבות 'שלוף דוץ' אמרינן שאם הלוחה שילם בעצמו למלוחה איגלאי שלא נוצרה זיקת חיוב ברבית כלל בין הלוחה לבין הערב.

26. תוספת עיון

בספר תפארת למשה חלק על ה"ז וכתב שאף שתשלום רבית אינו בגדר 'היזק', מ"מ הרווחים הניתנים על היתר עיסקא היא בגדר היזק,

קנין הלכה

מראי מקומות

[ב] דין נוסף שכתב הט"ז הוא בענין שותף שלוח ברבית לצורך השותפות.

אחד משני שותפים הלוח מנכרי ברבית לצורך השותפות, ומכנים את המעות לקופה המשותפת ולוקח גם את כספי הפירעון מהקופה הזו, יש בזה איסור רבית קצוצה, שהרי הנכרי הלוח רק לשותף שביקש ממנו את ההלוואה, וכשהוא הכניס את המעות לקופת השותפות הוא הלוח ברבית חצי מהן לשותפו, ויש כאן רבית קצוצה.

אמנם הוסיף הט"ז שהאיסור הזה הוא דוקא כשהשותף שלקח את ההלוואה אינו מתעסק בעצמו בכספים ע"מ להרויח, אלא הוא רק מביא את המעות וחבירו מתעסק בהן, שבאופן זה נתינת המעות לקופת השותפות היא נתינת פלגא מלוח לשותף ויש בזה איסור רבית, אבל במקרה שהשותף שלקח את ההלוואה מתעסק בעצמו במעות להרויח בהן, באופן זה אין בדבר איסור, אלא כשם שהוא מנכה מהרווחים שאר הוצאות שהיו לו תוך כדי התעסקות במעות, כן הוא מנכה מהרווחים את הרבית שהוצרך לפרוע לנכרי, ולא נעשתה כאן הלואה מעולם לשותף השני.²⁷

אמנם כתב הט"ז שאם שני השותפים חתמו על השטר, הרי זה נחשב ששניהם לוו באופן ישיר מהגוי ואין בזה איסור. וכתב החכמת אדם [כלל קלב ס"ח] שה"ה אם אחד מהשותפים לוח וחתם את שמו והוסיף את התיבה "ושותפו", כיון שהמנהג הוא שחתימה זו מחייבת את שניהם, ה"ז כאילו ששניהם לוו באופן ישיר מהנכרי ושרי, דאין כאן הלואה מזה לזה.

עוד כתב הט"ז שאם שותף אחד לוח מישראל בעיסקא ונתנו לקופת השותפות אין בזה איסור, דכדרך שהוא לוח בעיסקא כן הוא מלוח לשותפו בעיסקא.

[ג] עוד האריך הט"ז [ס"ק ג] לדון אם מותר ללוח ליתן שכר לערב קבלן כדי שיסכים להיות ערב, דלענין ערב סתם הביא הט"ז בשם שו"ת הרא"ש דמותר ללוח ליתן שכר לערב, אך נסתפק הט"ז אם היתר זה נאמר גם בערב קבלן, די"ל שדוקא בערב סתם נאמר ההיתר, שבוה בודאי לא נוצרה זיקת חיוב בין הלוח לבין הערב משעת ההלוואה, ורק משעה שהערב פרע את החוב למלוח חל על הלוח חוב לשלם לו, אבל בערב קבלן לפי רש"י וסיעתו שאסרו להיעשות קבלן להלוואה שנתן נכרי לישראל, והיינו דס"ל דמשעת ההלוואה נוצרה זיקת חיוב מסופקת בין הלוח לבין הערב קבלן, א"כ כאשר הלוח משלם לערב שכר כדי שיקבל עליו ערבות, הרי יש כאן ספק שמא הוא נותן שכר למלוח שלו [פירוש לערב] וה"ז רבית. אולם למעשה התיר הט"ז ליתן שכר לערב קבלן אף לשיטת רש"י, ומעמו משום שאין השכר ניתן לערב משום צד ההלוואה המסופק שיחא בינו לבין הלוח, אלא משום שהוא גורם לכך שהמלוח יתן את ההלוואה ללוח, ולכן אין בשכר זה משום רבית. אולם בערב 'שלוף דויץ' כתב הט"ז דפשוט שאסור ללוח ליתן לו שכר, משום שמיד בשעת ההלוואה נעשה הערב מלוח של הלוח, ואין כאן ספק הלואה, ולכן אסור ליתן לו שכר.

ביאורים והערות

דכיון שהמעות ניתנו לו בעיסקא ולא בהלוואה אין הרווחים ניתנים בתורת שכר על ההלוואה אלא מתוך מה שהרויח צריך הוא ליתן חלק מהרווחים למלוח משום שחצי המעות הן בגדר פקדון, ואם הלוח היה פורע בזמן והיה מתעסק במעות שלו ומרויח, היו כל הרווחים שלו, וא"כ הרווחים שהוא צריך ליתן למלוח שלו עקב עיכוב סיכום הפירעון של הלוח הם בגדר היזק. ולכאורה הט"ז סובר דמאחר שהורגלו בני"א ללוות בהיתר עיסקא לצורך מסחרם או לשאר צרכים לכן נהיה תשלום הרווחים למען שכר המעות, דזהו המחיר שרגילים לשלם עבור מעות ולכן אין דנים זאת כ"היזק".

27. החוות דעת [ס"ק א] חלק על הט"ז וכתב דאף באופן שהמתעסק במעות לוח אותן, מ"מ זכה השותף האחר במחציתן, שהרי יקבל חצי מהרווחים וישא במחצית ההפסדים, וא"כ יש כאן הלואה גמורה מהשותף שלוח את המעות לשותף השני, ולכן העמיד זאת החו"ד באופן שהשותף לוח שלא על דעת שותפו, שבאופן זה אין שותפו חייב לשלם הפסדים מביתו, ורק ממעות השותפות אפשר ליקח הפסדים, דשותף כיווד ברשות דמי, עיי"ש.

קנין הלכה

מראי מקומות

והש"ך [נקודות הכסף] כתב שהוא חוכך להתיר אף בערב "שלוף דויג", דסו"ם קיימת כאן הסברא הנ"ל של המ"ז, שאין השכר ניתן לערב משום שהוא מלוח ללוח, אלא משום שהוא נעשה כלוח כלפי המלוח, וא"כ אין זה רבית, והוסיף הש"ך דכמדומה שנוהגים היתר ליתן שכר גם לערב 'שלוף דויג'.

סימן קעא

סעיף א

מקור הדין הוא בבביתא דף עב., ונתבארו בבביתא ברישא דיני נכרי שהלוח לישראל ברבית ואח"כ נתגייר, ובסיפא דיני ישראל שהלוח לנכרי ונתגייר. בין ברישא ובין בסיפא מיירי הבביתא כשזקפו את הרבית על הלוח במלוח, ושיש בזה חילוק אם הזקיפה היתה קודם שנתגייר או אחרי שנתגייר, ולא עסקה הבביתא כלל במקרה שלא זקפו את הרבית במלוח.²⁸ ונבאר תחילה את ענין הזקיפה ואח"כ יתבארו חילוקי הדינים שבבביתא.

ביאור ענין הזקיפה במלוח

עיינ רש"י [דף עב. ד"ה וזקפן] שכתב דענין הזקיפה הוא שהמלוח והלוח מצרפים את חוב הקרן של החלואה ואת חוב הרבית ועושה אותם כחוב אחד, וכותב עליהם שטר שבו כתוב "כך וכך אני חייב לפלוני", ומעתה יכול לגבות בו את הרבית. ופירש"י הטעם משום דמשעת זקיפה הוי כנבוי, והיינו שהמלוח והלוח מתייחסים לחוב הרבית המקורי כמסולק, וכאילו פרעו, וכותבים מעתה שטר חדש.²⁹

ובמרדכי [סי' שלד] כתב בשם המהר"ם שהזקיפה קובעת חוב גמור גם על הרבית שעדיין לא נתרבתה, והיינו דקודם הזקיפה אם היה הלוח פורע את החוב בתוך הזמן היה משלם רק את הרבית שעלתה עד זמן הפירעון, והזקיפה החליטה את כל סך הרבית לכל משך החלואה כחוב גמור.

ומכח דין זה שהזקיפה כפירעון, סוברים כמה ראשונים שמעתה יכול המלוח לגבות את מלוא סך הרבית, אף הרבית שעדיין לא נתחייבה קודם שנתגייר, וכפי שיתבאר להלן.

א. נכרי שהלוח לישראל ברבית וזקף את הרבית במלוח ואח"כ נתגייר, כתבו מהרי"ק [שורש קלב] בשם המרדכי [סי' שלד]

בשם מהר"ם, והתרומת הדשן [סי' שג] שמותר לישראל לגבות בכה"ג את כל הרבית, משום דמשעת הזקיפה נחלט כל סך הרבית כחוב גמור, גם אותה רבית שהיתה אמורה לעשות עליו לאחר שנתגייר, דכיון שזקפה במלוח נחלטה כל הרבית, שאפילו יקדים הלוח לפרוע את החוב לא יפטר מהרבית שזקפה, וממילא אין דנים זאת כרבית

ביאורים והערות

28. לגבי נכרי שהלוח לישראל ברבית ואח"כ נתגייר ולא זקפו את הרבית במלוח נחלקו הראשונים:

א. ברא"ש [סי' נז] משמע שיש בזה איסור רבית מהתורה, [ולא נתפרש להדיא אם קאי רק על הרבית שנתרבתה אחר שנתגייר, או דאף רבית שעלתה קודם שנתגייר אסור לו ליטלה מן התורה, ומ"מ מפורש ברא"ש שיש איסור ליטול גם רבית שנתרבתה בגיותו].

ב. הריטב"א כתב שהאיסור אינו אלא מדרבנן ומשום מראית העין בעלמא.

טעמו של הריטב"א הוא דס"ל שאין איסור תורה אלא ברבית שנקצצה באיסור, והכא הרבית נקצצה בהיתר בהיותו נכרי. [ומטעם זה סובר הריטב"א גם, שאם נכרי הלוח לישראל ברבית ואח"כ מכר את השטר לישראל אין בזה איסור. ובשו"ע [סי' קסח סעיף י] וברמ"א (שם סעיף כ) אסרו בזה]. ובטעמו של הרא"ש נראה דסובר דיש איסור רבית מהתורה אף באופן שהרבית לא נקצצה באיסור, דסו"ס כעת יש זיקת חוב רבית בין ישראל לישראל ורבית זו קצוצה משעת הלואה.

29. גם בתשובת הרשב"א [ח"א סי' תתקפט וח"ב סי' ב] למד מהגמרא דידן שענין הזקיפה הוא כאילו נפרע החוב הראשון, ועכשיו כותב שטר חדש והוי כמלוח אחרת.

קנין הלכה

מראי מקומות

שנתחייב אחר שנתגייר, וכן כתב הש"ך בפשיטות לדינא, 30.

ב. נכרי שהלוח לישאל ברבית ונתגייר ואח"כ זקף במלוה מבואר בכרייתא דאסור לגבות את הרבית, וכתבו הרא"ש

[סי' נז] והמ"מ [פ"ה ה"ו] שהאיסור חל גם על הרבית שנתרבתה קודם שנתגייר, 31.

ג. נכרי שהלוח לישאל ברבית ונתגייר ולא זקף כלל את חוב הרבית במלוה, דעת הכ"ה והלבוש והש"ך [ס"ק ב] שגם

בוה אסור לגבות את הרבית, אף זו שנתרבתה בגיותו, ודלא כהפרישה שכתב דבכה"ג מותר לגבות מה שנתרבה

בגיותו, 32 ועיין רע"א שהביא בשם הגידולי תרומה כהפרישה. ועיין לעיל בהערה שהבאנו שברא"ש משמע

לאיסור בזה.

ד. נחלקו התנאים, בישראל שהלוח לנכרי ברבית ונתגייר ונפסקה הלכה כר' יוסי שאף אם זקף במלוה אחרי שנתגייר

מ"מ מותר לגבות את הרבית, והטעם שלא יאמרו שנתגייר כדי לחסוך מעצמו את הרבית.

ונחלקו הראשונים בדיון זה:

א] הרמב"ם [פ"ו ה"ו] ותלמידי הרשב"א כתבו שלא התיר ר' יוסי אלא את הרבית שנתרבתה קודם שנתגייר ולא את הרבית

שנתרבתה אחר שנתגייר, 33.

ב] הרא"ש והריטב"א כתבו שמותר לגבות גם את הרבית שנתרבתה אחר שנתגייר, 34.

והשו"ע פסק כהרמב"ם שאינו גובה אלא את הרבית שנתרבתה בהיותו נכרי.

ה. ישראל שהלוח לנכרי ברבית ונתגייר ולא זקפו כלל את החוב במלוה, כתב הרשב"א [בחידושו] שגם באופן זה שלא

זקפו את הרבית במלוה מותר לגבותה, וכן הביא הש"ך [ס"ק ג] בשם הטור ושאר פוסקים. [ומשמע דקאי על הרבית

שהתיר השו"ע, דהיינו על הרבית שנתרבתה בגיותו, ולא על הרבית שנתרבתה אחר שנתגייר]. אמנם המגיד משנה

[פ"ה ה"ו] נקט שדעת הרמב"ם שאין להקל אלא בשוקפו את הרבית, אך אם לא זקפו את הרבית אין להקל אף

לגבות את הרבית שעלתה בגיותו. וכתב הש"ך דטוב להחמיר כהרמב"ם.

ביאורים והערות

30. מדברי הגר"א [סימן קע ס"ק יד] נראה דס"ל שלפי הרמב"ם והרשב"א המובאים להלן בדין ישראל שהלוח לנכרי וזקף במלוה ואח"כ

נתגייר, שלא התירו אלא את הרבית שעלתה עליו קודם שנתגייר, משמע שה"ה בנ"ד בנכרי שהלוח לישאל וזקף במלוה ואח"כ נתגייר

אין הזקיפה מתרת לגבות אלא את הרבית שנתרבתה קודם שנתגייר.

31. ברא"ש כתב הטעם "דכיון שלא זקפן עליו במלוה קודם שנתגייר, השתא הוא דשקיל מיניה רביתא", ולא נתפרש היטב אם יש בזה

איסור תורה או איסור דרבנן.

32. דסובר הפרישה שמן הדין אין איסור ברבית שעלתה בגיותו, ורק רבנן תיקנו שאם זקף את הרבית במלוה לא יטול מה שנתרבתה

בגיותו אטו רבית שעלתה אחר שנתגייר.

33. ומשמע מלשון ר' יוסי בכרייתא שגם כשזקף את הרבית קודם שנתגייר דינו כמו בזקף את הרבית אחרי שנתגייר, וא"כ לפי הרמב"ם

בשני המקרים לא תועיל הזקיפה לגבות את הרבית מה שנתרבתה אחרי שנתגייר.

34. הרא"ש [סי' נז] כתב דאף שרבית זו אסורה מהתורה, מ"מ חכמים חייבוהו לפורעה כדי שלא יאמרו שנתגייר בשביל לחסוך מעצמו

את תשלומי הרבית, ויש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה. והריטב"א כתב דמתוך שהקציצה היתה בהיתר, בזמן גיותו, ורק משום

מראית העין אסרוה, לכן התירו איסור זה מהטעם הנ"ל שלא יאמרו וכו'.

שאלות לחזרה

על החומר הנלמד בחודש אייר תשע"ח

יו"ד הלכות ריבית סי' קסח קסט עד ס"ח, קע – קעא

מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

סימן קסח קסט סעיף א

- א. האם יכול ראובן לומר לשמעון אני אלוה לך מעות על מנת שתתן הריבית לעכו"ם, ומה הטעם ;
- 1) כשראובן חייב מעות לעכו"ם ושמעון נותן לו בשבילו?
2) כשראובן אינו חייב לעכו"ם כלום? [טור, ט"ז סק"א, ש"ך סק"ב]
- ב. ראובן שלוח מעות מעכו"ם בריבית ומבקש להחזירה לו ;
- 1) האם יכול שמעון לומר לראובן : תנם לי ואני אשלם לעכו"ם קרן וריבית כדרך שאתה מעלה לו?
2) ומה הטעם?
- 3) ומה הדין אם שמעון כותב שטר בשמו לעכו"ם ונותן לו משכונות וגם הריבית נותן לעכו"ם? [טור ושו"ע, ט"ז וש"ך שם]
4) והאם הוי ריבית קצוצה? [רמ"א]
- ג. באופן שראובן חייב מעות לעכו"ם ללא ריבית ;
- 1) האם יכול ליתן המעות לשמעון שישלם לעכו"ם עם ריבית?
2) ומה הטעם? [שו"ע, ש"ך סק"ג]
- ד. מה הדין אם העמיד ראובן את שמעון אצל העכו"ם ואמר העכו"ם לראובן תנם לשמעון והפטר ואני אתנה עמו שיתן לי קרן וריבית?
2) ומה הטעם?
3) האם הוי ריבית קצוצה?
- ה. מה הדין אם אמר העכו"ם לראובן ליתנם לשמעון דרך פקדון ואח"כ יהא בידו הלואה?
2) ומה הטעם? [שו"ע, ט"ז סק"ב, ש"ך סק"ד, רמ"א ס"ג]

סעיף ב

- א. באופן שראובן החזיר המעות ליד העכו"ם ;
- 1) האם יכול העכו"ם ליתן המעות לשמעון ולומר לו שיחזיר הריבית לראובן?
2) ומה הדין כשהעכו"ם ממנה את ראובן לאפוטרופוס שלו לקבל משמעון קרן וריבית?
3) והאם חיישינן למראית העין, ומה הטעם? [שו"ע, ט"ז סק"ג, ש"ך ס"ק ה-ו, פ"ת סק"א]

סעיף ג

- א. העמידו אצל העכו"ם ואמר הניחם על גבי קרקע וכן עשה ונסתלק ולקחן השני משם מותר [שו"ע].
- 1) האם צריך שיאמר לו "הניחם על גבי קרקע והפטר"?
2) האם דומה דבר זה לאומר לחבירו זרוק לי חובי דבעינן דוקא שיאמר והפטר?
3) האם בעינן שיסתלק משם ישראל ראשון, והטעם? [טור, שו"ע, ט"ז סק"ד, ש"ך סק"ז]
- ח. באופן ששמעון לא נכנס כלל במו"ם עם ראובן, והלך אל העכו"ם לבקש ממנו מעות בריבית והעכו"ם אומר לו שילך לראובן לקבל ממנו המעות ;
- 1) לדעת הרמ"א- האם מותר לשמעון לקחתו מראובן, ומה הטעם?
2) מאי שנא מהמבואר בס"א בדין כשהאומר העכו"ם תנם לו והפטר?
3) האם מותר לתת הריבית לראובן?
4) מה הקשו הט"ז והש"ך על דברי רמ"א אלו?
5) ואיך נקטו הט"ז והש"ך להלכה בדין זה? [רמ"א, ט"ז סק"ה, ש"ך סק"ט]

סעיף ד

- ט. האם מותר ללוות מעכו"ם בריבית כשהעכו"ם מתנה עמו על מנת שיתן הריבית לישראל, ומה הטעם? [שו"ע]

סעיף ה

- י. באופן שראובן מלוה לעכו"ם בריבית והעכו"ם מלוה לשמעון בריבית בשליחותו של ראובן שלא בכוונה להערים, האם מותר לראובן לקבל הריבית מיד העכו"ם;
(1) למי"ד אין שליחות לעכו"ם?
(2) למי"ד יש שליחות לעכו"ם לחומרא?
(3) אי אין שליחות לעכו"ם לחומרא וישראל כופה לעכו"ם ליתן לו ריבית ויודע שיקחנהעכו"ם משמעון?
(4) ומה הדין אם יש לעכו"ם משכון מישראל שני, שאין צריך לכוף אותו?
(5) ומה הדין אם ראובן עושה בכוונה לתלות מעותיו ביד עכו"ם בהערמה? [שו"ע, רמ"א, ש"ך ס"ק י"ד]
- יא. ומה הדין באופן הנ"ל שהעכו"ם מלוה לשמעון בריבית, ולא בשליחותו של ישראל? [רמ"א, ש"ך סק"ב]

סעיף ו

- יב. עכו"ם שלוח מעות מראובן בריבית ומבקש להחזירם לו;
(1) האם יכול שמעון לומר לעכו"ם תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו, ומה הטעם?
(2) והאם יכול שמעון לומר לעכו"ם תנם לי ואני אעלה לו כדרך שאתה מעלה לו, ומה הטעם?
- יג. העמיד העכו"ם את שמעון אצל ראובן;
(1) האם מותר לשמעון לקחת המעות מיד העכו"ם ולשלם עליו ריבית, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם שמעון אומר בפירוש שבשליחות ראובן הוא מקבלה?
(3) והאם בעיני דוקא שראובן עשאו שליח?

סעיף ז

- יד. כשראובן שלח עכו"ם ללוות לו מעות בריבית משמעון, ושמעון יודע או אינו יודע שבשביל ראובן הם;
(1) האם מותר אח"כ לשמעון ליקח הריבית, ומה הטעם?
(2) והאם מותר אח"כ לראובן לשלם הריבית, ומה הטעם? [שו"ע, רמ"א, ט"ז סק"ח, ש"ך סק"ז-יח, רעק"א]

סעיף ח

- טו. ראובן שלח עכו"ם ללוות מעכו"ם בריבית, והלך העכו"ם סולוה משמעון;
(1) האם מותר אח"כ לשמעון לקחת הריבית, ומה הטעם?
(2) והאם מותר אח"כ לראובן לשלם הריבית, ומה הטעם? [ב"י, שו"ע, ט"ז סק"ט, ש"ך סק"י"ט]

סימן קע סעיף א

- טז. (1) באר פלוגתת הראשונים באיזה אופן מותר לראובן להיות ערב עבור שמעון שלוה מעות מעכו"ם בריבית?
(2) כמאן פסק הטור, כרש"י או כהרשב"א?
(3) איך פסק הב"י לכתחילה?
(4) בדיעבד - כשנעשה באיסור וודאי או בספק - האם מוציאין ממנו, לב"י ולדרכי משה?
- יז. באר דעת השו"ע והרמ"א בדעת רש"י;
(1) במקום שהמנהג שתובעין הערב תחילה?
(2) כשקיבל עליו העכו"ם שלא יתבע את הערב תחילה?
(3) והאידינא?
- יח. האם השו"ע פוסק כדעת רש"י או כדעהרשב"א - לכתחילה ובדיעבד? [שו"ע, ט"ז סק"א]
- יט. אם עבר ראובן ונעשה ערב עבור שמעון שלוה מעות מעכו"ם בריבית;
(1) האם צריך שמעון לשלם לו כל ההפסד המגיע לו?
(2) האם צריך לשלם לו ריבית שנותן בשבילו?
(3) ואם כבר פרע לו הריבית, האם מוציאין ממנו, ומה הטעם? [רמ"א, ט"ז סוסק"ב]
- כ. ומה הדין בכל הנ"ל בערב שלוף דוך? [ש"ך סק"ב]
- כא. איך מבאר הט"ז פלוגתת הטור והר"י קורקוזא מדין צד אחד בריבית?

כב. האם הדין של מהר"ייקורקוזה הוא ג"כ בדינאדישראל שאמר לחבירו לזה לי מעות מעכו"ם וכו'?

כג. איך פסקו הרמ"א, הב"ח והט"ז, כהטור או כמהר"ייקורקוזה? [ט"ז סק"ב]
כד. מלוח שהתנה עם לוח שאם לא ישלם חובו לזמן המוגבל ישלם לו כל ההזיקות שלו, והמלוח לוח ממקום אחר מעות בהיתר על ריח, האם חייב הלוח לשלם לו הרווחים שנותן המלוח לאחרים, ומה הטעם? [ט"ז סק"ג]

כה. 1) שני שותפים, שאחד לוח מעות מעכו"ם בריבית לצורך השותפות, האם מותר לו לשלם הריבית מהשותפות ולהתחלק ברווחים עם השותף השני, ומה הטעם?
2) ומה הדין כששניהם לווים מהעכו"ם?

3) והאם יש נפק"מ אם השותף הלוח הוא העוסק בשותפות או שאחד לוח והשני עוסק בשותפות?

4) ומה הדין כשאחד לוח מישראל בעיסקא ונתנו לשותפות, האם יכולים להתחלק ברווחים? [ט"ז שם]

כו. 1) באר היטב לדעת רש"י ולדעת הרשב"א, האם מותר לראובן ליתן שכר לשמעון שיהיה ערב קבלן בעדו נגד לוי?

2) מה הנידון בזה?

3) והאם מותר לשלם לראובן הערב שיתן שטר עליו למלוח, ומה הטעם?

כז. בנותן שכירות לחבירו שיתן שטר עליו למי שרוצה לקנות סחורה ממוכר אחד ואין רוצה להאמין לזה הלוקח, איך יעשה? [ט"ז שם]

סעיף ב

כח. עכו"ם שלוח מישראל בריבית;

1) האם מותר לישראל להיות לו ערב קבלן או ערב שלוף דוץ?

2) ומה הטעם?

סימן קעא סעיף א

כט. ישראל שלוח מעות מעכו"ם בריבית וזקפן עליו במלוח ונתגייר;

1) האם גובה קרן וריבית - שעלה קודם שנתגייר או אח"כ?

2) האם זה מן הדין או מתקנת חכמים? [שו"ע, ט"ז ס"ק א-ב, ש"ך ס"ק א-ב]

ל. 1) עכו"ם שלוח מישראל בריבית, וזקף עליו את הריבית במלוח, לפני שנתגייר או אח"כ, האם גובה את הקרן והריבית, ומה הטעם? [שו"ע]

2) ומה הדין כשלא זקפן במלוח? [ש"ך סק"ג].

שאלות הנוגעות למעשה ללימוד חודש כסלו תשע"ג
יו"ד הלכות ריבית סי' קסח קסט עד ס"ח, קע

א. זוג צעיר שקנו דירה. להורים יש הטבות בבנקים, ולכן הם לוקחים את המשכנתא על הדירה.

1. באופן שהתשלום אמור לרדת מהחשבון בנק של הזוג, האם מועיל ההיתר עיסקא שיש בבנק, וכן להיפך כאשר הזוג הוא זה שלוקח את המשכנתא על שמם והאבא מתחייב לשלם.
 2. והאם שונה כאשר תשלום המשכנתא מתחלק שהקן יורד מבעל ההלוואה והריבית מההורים
 3. והאם שונה כאשר לכתחילה כשההורים התחייבו את סכום ההשתתפות בדירה סוכם שהתשלום יהיה ע"י שהזוג יקח משכנתא וההורים ישלמו אותו.
 4. וכן מי שלוח כסף ללא תנאי ריבית מאדם שיש לו היתר עיסקא רוצה להעביר את ההלוואה לאדם אחר, המלוה מוכן אבל רק בתשלומי ריבית המותנים בעיסקא, האם יכול הלוה להעביר לו את ההלוואה.
 5. והאם יש חילוק בין אם הלוה השני כותב הסכם מיוחד עם המלוה הראשון או שלא כותב.
 6. וכן מי שלקח כסף בעיסקא, האם יכול להלות את הכסף לאדם אחר באותם תנאים, - והאם יש חילוק בין אם ההסכם השני יהיה בין הלוה הראשון והשני, או שההסכם יהיה בין הלוה השני למלוה, - וכן האם יש הבדל אם כבר לקח את הכסף או שלכתחילה לוקח את העיסקא עבור השני.
 7. וכן בחו"ל כאשר לוקחים משכנתא מבנק ואין בו כלל היתר עיסקא, האם יכול להעביר את ההלוואה לאחר עם אותם תנאים.
 8. והאם יועיל שיעביר גם בבנק את הלוואה על שם השני.
 9. וכן מי שיש לו כרטיס אשראי האם יכול לבצע קניה בתשלומים עם ריבית עבור חברו, כשחבירו מתחייב לשלם לו את הכל.
- [קס"ח ס"א-ד, ק"ע ט"ז סק"ג, חכמ"א קל"ז ו', ועין גם לקמן סעיף ט"ז-י"ז].

ב. מבקש מחבירו שיהיה ערב עבורו.

1. האם מותר לשלם לו כסף כדי שיהיה ערב עבורו, והאם מותר להודות לו על כך שנעשה ערב.
 2. ומה הדין אם משלם לו על הערבות לפי ימי ההלוואה.
 3. ומה הדין בלוה מבנקים ונחשב לערב בדרגה ראשונה או שניה.
 4. וכן מי שנותן לשני ציק שיוכל ללות על סמך זה האם יכול לשלם לו על כך.
 5. ומה הדין במי שמשלם לאחר כסף כדי ששיג לו הלוואות וחלק מהמלוים מוכנים לתת לו רק בתנאי שהוא יחתום ערבות.
 6. והאם מי שחותם ערבות עבור חברו בבנק, או לעיסקא, צריך שיהיה לו גם היתר עיסקא עם נותן העיסקא.
- [ק"ע ט"ז סק"ג, נקוד"כ, חכמ"א קל"ז ס"ו, שו"ע הרב סעיף ס"ג, מו"ד].

ג. שוכר דירה מחבירו וכל התשלומים רשומים על שם המשכיר, והשוכר משלם לו אותם אח"כ.

1. כשהשוכר פיגר בתשלומי מיסים, מים גז וכדו' מאחר תשלומי מים, מסים וכדו' האם מותר לשוכר לשלם למשכיר אח"כ גם את הריביות.
2. והאם תלוי אם סוכם להדיא בחוזה או לא.
3. וכן מי שהלוה לחבירו כסף ע"י ציק, והלוה איחר את זמן הפרעון, האם מותר ללוה לשלם למלוה את הריביות שהתחייב מחמת כך בבנק.

4. וכן בעה"ב שערכב משכורות ובגלל זה חזרו חיובים קבועים של העובד, או קיבל קנסות פיגורים האם מותר לשלם לו על כך.
5. ואם המעסיק עיכב את כספי העברה לפנסיה וכדו' ובגלל זה הפסיד את הריביות המצטברות של אותם חודשי האם יכול להשלים.
6. וכן לזה ששילם למלוה ע"י צ'ק, והצ'ק חזר, האם מותר למלוה לקחת מהלוה את עמלת החזרה.
7. וכן מי שמכר דירה ואמר שקובע את תאריכי תשלומי הקניה לפי זמן שהוא חייב לשלם למוכר של הדירה שלו, הלוקח איחר ומחמת כך היה צריך המוכר לשלם למוכר שלו על הפיגור, האם יכול לקבל את זה מהלוקח שלו.
8. אם המלוה משך על סמך הפקדת הצ'ק כסף מחשבוננו, וע"י שחזר הצ'ק חוייב בריבית, האם מותר לו לקבל את זה מהלוה.
9. והאם מותר לגמ"ח לבקש השתתפות בדמי ועמלות שבניהול חשבון, הדפסת צ'קים או שטרי ההלוואה, החזקת משכיר, ושכירות מקום.
[סימן ק"ע ס"א, ט"ז סק"ג].

ד. שותפים בעסק שאחד יש לו בפרטי שלו זכות אשראי גבוה ולכן לוקח מינוס מהחשבון שלו לצורך העסק.

1. האם יכול לקחת ולשלם לבנק את הריביות מהעסק.
2. והאם שונה כאשר לצורך הלוואה זו מהבנק משכן את בית העסק או רכוש אחר של העסק.
3. והאם תלוי אם שתיהם שותפים בניהול בפועל או שהשני הוא רק משקיע.
4. וכן האם שתי שותפים יכולים לקחת הלוואה ביחד מהבנק לצורך העסק כאשר ההלוואה רשום על שתיהם.
5. האם יש חילוק האיך ומה סמכותו ותפקידו בעסק, של מי שלקח את ההלוואה, והאם העסק עשה רוחים או לא.
6. ומה הדין בכל הנ"ל כאשר לוקחים את ההלוואה מבנק של נכרי שאין בו כלל היתר עיסקא.
[ט"ז סק"ג, חכמ"א קל"ב ס"ח, שו"ע הגר"ז סעיף ס"ד, תפארת למשה].

ה. שתיים קנו בשותפות דירה להשקעה, והוציאו משכנתא רק על שם אחד.

1. כאשר ההסכם שהשני משלם את חלקו היחסית עם הריבית מה דינו.
2. ומה הדין כאשר אחד מוציא משכנתא, וכנגד זה השני משיג הלוואות נוחות.
3. וכן שותפים שקונים כמה דירות ביחד האם יש חיסרון בכך שמוציאים משכנתא ביחד על שם שתיהם.
4. והאם תלוי אם כתוצאה מכך שקנו את הדירה שתיהם מוגדרים בבנק אחראים על המשכנתא של שתיהם.
[כנ"ל שאלה ד].

יסודות הנידונים בשאלות הנוגעות למעשה

א. כאשר לכתחילה ההורים מתחייבים יתכן שהכל מותר, אפילו כאשר נחשב שהילדים הם הלויים {כמבואר ברמ"א סימן קע"ו ס"ו} אבל כאשר מעביר הלואה לאחר, או שלא סיכמו לכתחילה בשידוך שיקחו משכנתא וההורים ישלמו, נחשב שההורים לויים מהילדים ללא עיסקא, ואפילו כאשר מעבירים את ההלואה על שם השני מבואר בשו"ע שאסור, אלא שאפשר שבבנק אין את הסברא שסתם הלואה אפילו שהעביר על שם השני העכו"ם יחזור אליו, וממילא מותר, ואפשר שכאשר לכתחילה סוכם שזה ע"י משכנתא הרי זה כאילו שהמחיר ההתחייבות יותר יקר, אלא ששונה אופן שלקחו מבנק של עכו"ם שבזה אין את הסברא של הט"ז סימן ע' סק"ג שכשם שלקח בעיסקא כן מעביר בעיסקא, ובעיקר מש"כ הט"ז שמלוה בעיסקא כפי שקיבל, דנו האחרונים האם בשאר אנשים שאינם שותפים גם מועיל סברא זו, {עיין בבר"י פ"ו הערה נ'} ואם מעביר לשני עם ריביות אפילו אם אמר לו שע"ז פוטרו מחובו מ"מ נחשב שלוה מהשני ולכן כל שלא סיכם להדיא ע"ד היתר עיסקא לא יועיל, מאידך אם למלוה לא יהיה היתר עיסקא, גם אם יהיה לו עם הלוח הראשון וממילא עצם זה שהוא מקבל מחמת הלוח הראשון יותר לא יהיה איסור, מאחר ובאמת הוא לווה מהראשון תלוי אם ללוה הראשון יש עם השני היתר עיסקא, אבל אם אמר והפטר ממילא המלוה האמיתי הוא הראשון, ולכן תלוי האם יש לו היתר עיסקא עם הלוח השני, אבל מ"מ נראה הראשון כמלוה שלו וכל שאין לו היתר כלפיו אינו יכול להועיל ההיתר של הראשון, וכן בכרטיס אשראי אם נחשב שמלוה לו ודאי אסור אלא שיתנה שמלוה לו לפי ההיתר עיסקא שיש לו עם חברת האשראי, או אפשר שלכתחילה החיוב הוא בצורה של תשלומים לא מדין הלואה ועיסקא אלא שזה המחיר בתשלומים וזה גופא ההתחייבות של השני שכפי המחיר שהוא משלם לו.

ב. סתם ערב מבואר בט"ז שמוותר, ובערב קבלן לדעת הט"ז והשו"ע הרב מותר, אבל לדעת החו"ד לדעת רש"י נחשב בזה שהערב הוא הלוח והמלוה ללוה, ובאופן שרק אח"כ משלם לו ולא סיכם עמו לכתחילה דנו האחרונים שבזה א"א להחשיבו כשכר פעולה וא"כ גם להודות או להכיר לו טובה עבור הערבות אסור, ובבנק שכאשר אין ללוה אפילו שיש לו נדל"ן גובים מהערב מוגדר כקבלן, ובחלק מאותם אופנים מוגדר כשליף דו"ן אבל לדעת הנקוה"כ גם בזה מותר. ובנותן לו צ'ק יש לדון האם מוגדר כמש"כ הט"ז בסוף לענין שנותן לו שטר שילוח עליו ובחו"ד והחכמ"א כתבו שמוגדר כשכר אמירה, אבל בגר"ז נראה שאוסר, ומ"מ אפילו שמבואר שאסור לישראל להיות ערב להלואה בריבית שנעשה מגוי, א"כ גם מעיסקא לכאורה הדין כן וצריך גם היתר עיסקא בין הלוח והערב, אלא שצריך לדון מה החיוב שלו האם זה רק על מה שאח"כ יתפשו, או שיקבע בבי"ד כמה ומה צריך לשלם ואז חל גדרי החוב.

ג. מבואר ברמ"א שכאשר שילם ערבות על הריבית למרות שאינו משלם לו את דמי הערבות כי נחשב לריבית מ"מ הזיקות שנעשו מחמת ההלואה צריך לשלם לו, ובט"ז מבואר שאם בגלל זה לוח המלוה מעות בעיסקא ממקום אחר אינו נחשב בהפסד שנעשה מחמת ההלואה ואסור ללוה לשלם לו, ואפילו התנה עמו להדיא שיקח בהיתר וישלם לו אסור ליתן לו, ולכן בכל אופנים אלו הפרטים והתנאים מתחלקים והדבר תלוי שיש אופנים מוגדר שהריביות וההפסדים הם כתוצאה מאי תשלום של הלוח, ויש שזה רק צורה שהמלוה היה צריך כדי שיוכל להשיג כסף כדי לכסות שהלוח לא משלם, אלא שבאחרונים דנו בזה [עיין צנר"י פ"ז דין י"ז-י"ח וזכרונות שם] ויש אומרים שכאשר החיוב אינו מחמת הלואה אלא שכר פעולה וכדו' מותר לקבל ממנו גם מניעת הרויח וכד', וכאשר התשלומים רשומים על שם המשכיר והוא נחשב החייב כלפי הרשויות, אמנם השוכר התחייב לו לשלם את הכל אבל אינו חוב מהשוכר למשכיר, או כערב על התשלומים וא"כ אינו יכול לשלם לו על זה.

ד. בט"ז מבואר שכאשר לוקחים הלואה מגוי אם לא ששתיהם יהיו לויים ממש יחשב בלוקח את ההלואה כלוח מהגוי ומלוה חצי לחבירו השותף הישראלי ויאסר לקחת ממנו הריבית, אבל אם לוקחים ממי שיש לו היתר עיסקא גם אם לוקח

לבד ונחשב כחוזר ומלוה לשותפו, מ"מ על דעת מה שקיבל כלומר ע"פ אותו עיסקא מלוה לו ומותר, אמנם בחכמ"א כתב שאם כאשר לקח את ההלוואה מהגוי חתם את שמו ושם חבירו או שם החברה בצורה שחתימה זו מחייבת, נחשבים שתיהם כלוים ומותר. אלא שמ"מ מאחר וכאשר שתיהם חתומים נחשבים שתיהם כאחראים על ההלוואה אם יוכל לגבות מאחד מהם תחלה אסור מדין ערב, אלא אם שותפים בשוה וכל האחירוות היא רק ביחס לעסק יש לדון שלעולם יחשב כגובה משתיהם כאחד, ואין כאן את הסברא שיוכל לקחת תחלה מהישראל הערב, וכן כאשר מישכן את העסק שבו הם שותפים בשוה וממילא כל גביה תתייחס לשתייהם בשוה, ומ"מ מבואר בט"ז שאם הלוה הוא האחראי והמוסמך על העסקים ולא רק מביא כסף, מותר לו לקחת את הריבתי מהעסק, ויש שביארו דבריו שבכה"ג הבאת ההלוואה עם הריבית אינה מוגדרת כהלוואה ולקחת ריבית אלא הריבית הוא חלק מההוצאות בעסק בצורת הבאת הריבית, ולכן גם אם השני לא חתום על זה ולא העסק כשם שמנכה קודם את כל ההוצאות מנכה גם את הריבית שהיה צורה להשגת הכסף, אלא שנראה בט"ז וכ"כ בשו"ע הרב שרק אם העסק עשה רוחים מותר לו לקחת את הריבית אבל אם לא עשה רוחים גם באופן כזה אסור לו לקחת את הריבית מהעסק, וע"כ שגם לדעת הט"ז הביאור אינו כן ועיין בבר"י פ"ו הערה ס' והערה ע' ביאור האחרונים בזה והחילוקי דינים העולה ביניהם.

ה. תלוי בכל הנזכר בתשובה ד'.